

historická, spravodajská pieseň, hoci mnohé prvky odrážajú historické, historizujúce pozadie; v prvom rade vystupuje ako mimobohoslužobná, mimoliturgická, paraliturgická (para- gr. mimo, vedľa) náboženská, duchovná pieseň. Jej paraliturgickosť určuje predovšetkým jej funkcia.

Paraliturgická pieseň tak vystupuje ako náboženská alebo euhografická (gr. euché – modlitba) pieseň modlitebného alebo oslavného charakteru s náboženským obsahom. Jej vznik sa spája s náboženským obradom a predovšetkým s modlitbami a hymnami, čo určuje aj jej hlavnú funkciu. Keď neskôr duchovné náboženské čítanie začalo presahovať rámec oficiálnej bohoslužby a uvádzaný výraz dostávali aj rôzne modlitby a piesne pre súkromnú pobožnosť (Vlašín, 1984, s. 86), vzrástla umelecká, estetická, piesňová a v niektorých aj spoločensko-historická alebo historizujúca zložka. Dôležitou súčasťou duchovnosti paraliturgickej piesne je jej súvislosť s istým sviatkom, svätým, ikonou, Bohorodičkou, zjavením alebo inou náboženskou, cirkevnou alebo bohoslužobnou, liturgickou udalosťou³. Najmä zázrak, zjavenie a ikona⁴ a ich vzťah ku konkrétnej historickej situácii tu spôsobujú príznačnú motívickú prepojenosť duchovného a svetského. Duchovný a historický obsah a náboženské motívy v paraliturgických piesňach venovaných najmä zázračným ikonám sa navzájom prelinajú a v mystickom prostredí východného obradu formujú neliturgický, zvyčajne nechrámový⁵ spevný literárny útvar – pieseň.

Autori paraliturgických textov sú zvyčajne neznámi. Najčastejšie to boli bohobojní kňazi, mnísi a kantori. Niektoré paraliturgické piesne zachovali akrostichon, ktorý odkazuje na konkrétnu osobu, pravdepodobne autora piesne.

³ Pod pojmom náboženská, cirkevná, liturgická udalosť rozumieme religiózny akt liturgie a bohoslužieb, bohosluženia (večiereň, utiereň, polnočnica, hodinky a pod.) a aj legendárnu udalosť slzenia ikony Bohorodičky, zjavenie sa Panny Márie a zázraku s tým spojené, ako ich zachytáva paraliturgická pieseň.

⁴ Ikona je obraz predstavujúci Krista, Bohorodičku, svätých alebo biblický výjav. Z náboženského hľadiska je ikona súčasťou bohoslužobného procesu, neverbálnym vyjadrením cirkevnej dogmy, svedectvom duchovnej reality, ktorú je možné vnímať ako slovo (pozri Aleš, 1985, s. 26–28).

⁵ Nechrámový spevný literárny útvar, nechrámovú pieseň možno charakterizovať na základe jej funkcie. Taká pieseň je v prvom rade určená pre súkromnú pobožnosť doma, ale aj pre verejnú pobožnosť, no čo je dôležité, bez účasti kňaza ako celebranta bohoslužby. Nechrámová funkcia paraliturgickej piesne vyplýva z jej obsahu. Paraliturgická pieseň je teda nechrámovou piesňou, čiže piesňou určenou len na vlastnú, súkromnú pobožnosť alebo ako pieseň pri procesiách alebo oslave a poklonách ikonám, možno ju vnímať ako reflexiu sviatku, svätého, zjavenia, zázraku alebo legendy a jej stvárnenia v texte na pozadí aktuálnej historickej, spoločenskej a náboženskej udalosti.

Ústredným motívom paraliturgickej⁶ tvorby je nábožnosť a religiozita na historicko-spoločenskom pozadí, ktorý sa príznačne prejavuje práve v piesňach k zázračným ikonám Bohorodičky. V historickom priestore sa motív zázraku plačúcej ikony zvyčajne identifikuje ako motív založený na reflexii a aktualizácii svetského v kontakte s duchovným svetom a životom. Paraliturgická pieseň sa svojim religióznym zameraním podobá na bohoslužobné, liturgické texty alebo využíva ich prostriedky, motívy z legend a biblických príbehov. Vo východnom religióznom prostredí karpatskej oblasti sa mnohé historické udalosti spojené s plienením, rabovaním, nájazdmi pohanov prirovnávajú k biblickým (starozákonným alebo novozákonným) udalosťami. Takými sú piesne k rozličným zázračným ikonám Bohorodičky. Matka Božia v paraliturgickej piesni chráni „Boží ľud“ pred viditeľným i neviditeľným nepriateľom. Práve pre paraliturgické piesne venované jednotlivým zázračným ikonám Bohorodičky je charakteristický motív plaču a „pokrovu“ (ochrany) Panny Márie, ktorá svojimi slzami chráni ľudí pred hriechom a záhubou a zároveň prosí Krista za národ trápený pozemským nepriateľom, diablom (napríklad Turkom, pohanom, heretikom, rozličnými nepokojmi a vojnami).⁷

⁶ Pojem paraliturgická, mimoliturgická pieseň zahŕňa také texty duchovných a náboženských piesní, ktoré vychádzajú z bohoslužobného, liturgického procesu, ale vznikajú predovšetkým pre potreby mimoliturgického, mimobohoslužobného života. Ich funkcia vychádza z neliturgického, vo všeobecnosti nechrámového základu.

⁷ Na ilustráciu uvádzame úryvky niektorých paraliturgických piesní:

„...Matko Milostiva, (...)

Zotry turka pod nohy. Kotryju vojujutъ

V nasъ, barzo mordujutъ,

Christijanъ zabivajutъ, Cerkvi, monastyrě,

Svjatyje oltarě,

Ohnem jich popalajutъ. (...)

Takъ naša krajina

Na zloho Turčyna

Boha o pomstu prositъ ...“

(používam text podľa Vozňaka, 1913, s. 181)

„Zmiluj sja Panno nad pol'skovъ koronovъ

usmiraj zvady, zhadu mezdъu pany

najspokojněša daj Panno nad panny.

Heretikovъ zasъ serdca kameňnyje

Zmjahčъ i luterske bludy upertyje.

Kotorasъ slavna v Sokaľskomъ obrazě

i v Čenstochovskomъ slavnějša, hde kňazě

Tobě pokomyj poklonъ ji carije

otdajutъ ji vsě podъ nohy ludijsje

Tvoji padajutъ, čudami vslavjona.